

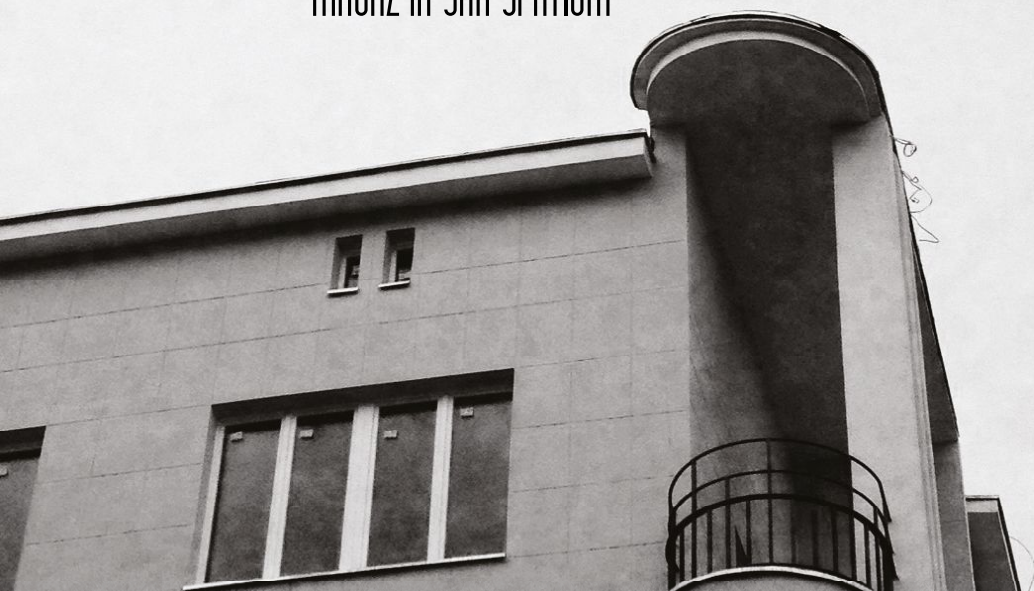
ISSN 2082-8675

nr 21 (01/2019)

KWARTAL

MAGAZYN SKN SPATIUM

Postindustrialne dziedzictwo Łodzi i Lille - analiza porównawcza

Słowa kluczowe: dziedzictwo przemysłowe, teren poprzemysłowy, rewitalizacja, Łódź, Métropole européenne de Lille.

Wprowadzenie

Adaptacja dawnych obszarów przemysłowych na nowe funkcje może stanowić odpowiedź na potrzeby współczesnych mieszkańców. Jednocześnie, jest ona związana z chęcią przywrócenia miastu jego dawnej świetności. Temat współczesnego zagospodarowywania terenów miejskich wykorzystywanych wcześniej na potrzeby przemysłu został w niniejszym referacie oparty na analizie porównawczej Łodzi oraz aglomeracji Lille znajdującej się we Francji.

Pomimo różnych uwarunkowań historycznych, zarówno Łódź, jak i francuska aglomeracja Lille rozwinęły się w okresie industrialnym dzięki lokalizacji na ich terenie licznych fabryk. Wraz z upadkiem przemysłu, obydwa miasta straciły swe znaczenie i zaczęły borykać się z problemami zarówno natury ekonomicznej, jak i społecznej. W przeszłości przemysłowy charakter miasta stanowił ważny czynnik urbanizacji, natomiast obecnie może przyczynić się on do pożądaných przekształceń w istniejącej tkance miejskiej. W efekcie przemysłowe dziedzictwo obu miast może odgrywać znaczącą rolę w ich rewitalizacji.

Charakterystyka analizowanych obszarów

Métropole européenne de Lille, czyli wskazany powyżej ośrodek miejski, usytuowany jest w północno-zachodniej części Francji, w regionie Hauts-de-France, tuż przy granicy z Belgią, i liczy ponad milion mieszkańców (MEL, 2017). Równocześnie, aglomeracja ta jest czwartą pod względem wielkości we Francji

Lille - główne miasto aglomeracji - jest również stolicą całego regionu Hauts-de-France i historycznej krainy Flandrii. Aż do 1650 roku był to przede wszystkim ważny ośrodek kupiecki ówczesnych Niderlandów Hiszpańskich, usytuowany na szlaku handlowym wykorzystywanym głównie do transportu wełny i bawełny. Począwszy od 1667 roku Lille zostało włączone do terytorium Francji, a król Ludwik XIV wznosił na terenie miasta cytadelę mającą chronić ościenne miasto swojego państwa (Histoire de Lille, 2017).

Z kolei Roubaix oraz Tourcoing są znane ze względu na swoje dziedzictwo architektury przemysłowej i rozwój przemysłu tekstylnego zapoczątkowany w XIX wieku. Oba miasta stanowiły na początku XX wieku ważny ośrodek tej gałęzi produkcji na skalę międzynarodową. Co więcej, rozwinęły się one w dużo krótszym czasie niż sąsiednie Lille, przekształcając się na przestrzeni kilkudziesięciu lat z ośrodków wiejskich w duże, tętniące życiem miasta przemysłowe związane głównie z produkcją wełny (Dupuis i inn., 2005, s.23).

17

Drugim obszarem objętym analizą jest teren Łodzi, trzeciego pod względem wielkości populacji miasta w Polsce. Stolica województwa łódzkiego, podobnie jak miasta aglomeracji Lille, swój rozwój zawdzięcza przemysłowej przeszłości. Historia Łodzi rozpoczęła się już w średniowieczu. W 1423 roku zostały jej nadane prawa miejskie przez ówczesnego króla - Władysława Jagiełłę. Przez dłuższy czas, aż do okresu intensywnej industrializacji, Łódź pozostawała małym miasteczkiem o charakterze rolniczym. Dopiero w XIX wieku rozpoczął się jej dynamiczny rozwój, dzięki dogodnemu położeniu na licznych szlakach handlowych oraz obecności wód powierzchniowych niezbędnych do potrzeb produkcyjnych. Na przestrzeni zaledwie kilkudziesięciu lat Łódź przekształciła się w duży ośrodek przemysłu i zyskała wielu nowych mieszkańców, przybywających tu w poszukiwaniu lepszego życia. W latach swojej świetności, miasto przyciągało nie tylko Polaków, ale również Niemców, Żydów i Rosjan. W związku z powyższym, Łódź często nazywana jest „miastem czterech kultur” (Stefański, 2001).

Analizując historię obu obszarów, można dostrzec między nimi pewne podobieństwa, ale jednocześnie zaobserwować znaczne różnice w ich rozwoju i strukturze tkanki miejskiej. W Lille jedynie na początku industrializacji fabryki budowano w obrębie ścisłego centrum miasta. Później były one lokalizowane w dużej mierze na przedmieściach ówczesnych granic miasta (Beart, 2013). Natomiast w Łodzi fabryki były często sytuowane wzdłuż głównego traktu, który z czasem przekształcił się w najważniejszą ulicę miasta - Piotrkowską. Lokalizacja fabryk koncentrowała się w jej sąsiedztwie, a więc na terenie zabudowy śródmiejskiej. W Roubaix i Tourcoing, kompleksy przemysłowe znajdowały się raczej w centralnej części miasta, niemniej nie były one tak skoncentrowane wokół jednego obszaru, jak miało to miejsce w Łodzi.

Ponadto, kompleksy przemysłowe, które w coraz większej liczbie pojawiały się na terenie analizowanych miast, składały się nie tylko z imponujących budynków fabryk, ale również z domów robotniczych i pozostałych obiektów im towarzyszących. Niemniej, warunki życia robotników były trudne, a ich sytuacja życiowa niestabilna – całkowicie uzależniona od pracy w fabryce. Jeśli chodzi o dostęp do usług dla lokalnej społeczności, w Łodzi można było dostrzec niedobór szpitali czy szkół, z racji zaniedbań inwestycyjnych w tym zakresie przez carską administrację (Stefański, 2001, s.173-181). W tym samym czasie, w Lille sytuacja prezentowała się lepiej, dzięki odpowiednim placówkom funkcjonującym jeszcze przed rewolucją przemysłową (Stefański, 2001, s.173-181). Biorąc pod uwagę kwestie administracyjne, Lille stanowiło od dawna siedzibę regionu, podczas gdy Łódź uzyskała pierwsze ważniejsze instytucje tego rodzaju dopiero po zakończeniu I wojny światowej. Posiadłości fabrykantów, mimo, iż były zaprojektowane w różnym stylu, to zawsze odróżniały się swą architekturą od zakładów produkcyjnych. Na terenie Métropole européenne de Lille rezydencje fabrykantów były

usytuowane wzdłuż najbardziej reprezentacyjnych bulwarów, z dala od zakładów produkcyjnych (Stefański, 2001, s.173-181). Tymczasem w Łodzi lokalizacja willi, bądź pałacu właściciela fabryki, była ściśle związana z usytuowaniem należącego do niego zakładu.

Zarówno Łódź jak i aglomeracja Lille uległy zniszczeniom podczas I oraz II wojny światowej wraz z destrukcją urządzeń i maszyn w fabrykach (Coudroy de Lille i Wolaniuk, 2005, s. 37). Pomimo tego, liczba obiektów przemysłowych wciąż pozostaje znacząca, a dawny charakter przemysłowy tych miast jest nadal widoczny.

Upadek przemysłu i początki działań rewitalizacyjnych

Po zakończeniu II wojny światowej, rozwój aglomeracji Lille był skoncentrowany przede wszystkim na obszarach peryferyjnych. Rozwój miejski, w szczególności nowe dzielnice mieszkaniowe, lokalizowane były od tej pory na przedmieściach, co wzmocniło degradację i marginalizację terenów przemysłowych. W tym czasie działalność dawnych fabryk stopniowo zamierała, a poszczególne zakłady upadały. Tymczasem w Polsce wszystkie przedsiębiorstwa stały się własnością państwową, co wiązało się z intensywnym wykorzystaniem ich infrastruktury przy jednoczesnym braku ich dofinansowania. We Francji upadek przemysłu był związany głównie z kryzysem naftowym lat 70-tych (Beart, 2013), podczas gdy w Łodzi ostateczny kres działalności fabryk miał miejsce wskutek transformacji ustrojowej rozpoczętej w Polsce w 1989 roku.

Koncepcja powrotu do centrum miasta, zakładająca ograniczenie jego rozprzestrzeniania się „na zewnątrz” (tj. poprzez wykorzystywanie w pierwszej kolejności terenów już zamieszkałych, w tym nieużytków przemysłowych), pojawiła się wcześniej we Francji niż w Polsce. W Łodzi dopiero od niedawna panuje tendencja do przyjmowania modelu rozwoju miasta „do wewnątrz”. W aglomeracji Lille działania rewitalizacyjne dawnych kompleksów przemysłowych są obecne od ponad 30 lat. W 1979 roku konferencja dotycząca dziedzictwa przemysłowego regionu (oryginalny tytuł: „Patrimoine industriel. Stratégies pour un avenir”) ukazała, w jaki sposób doświadczenia zagraniczne, zwłaszcza brytyjskie, mogą stanowić wskazówki do przezwyciężenia panującego kryzysu. Co więcej, sami mieszkańcy Roubaix, zaczęli przeciwstawiać się planowanym rozbiórkom kolejnych fabryk. W ten sposób nowe podejście do dziedzictwa przemysłowego stopniowo zyskiwało coraz więcej zwolenników. Przełomem w tym zakresie było uznanie fabryki tekstylnej Motte-Bossut w Roubaix za zabytek. Następnie, dzięki inicjatywom publicznym i prywatnym, zrealizowano wiele projektów rewitalizacyjnych na obszarze aglomeracji. Dużą rolę, jako prekursor nowego podejścia do terenów przemysłowych, odegrał lokalny architekt David Avital. Na przełomie

lat 70-tych i 80-tych rozpoczął on pierwsze transformacje starych obiektów fabrycznych w Lille, nadając im nowe funkcje, głównie usługowe (de Roux, 2000). W przypadku francuskim, rehabilitacja budynków poprzemysłowych dotyczy także obiektów o mniejszym znaczeniu nie tylko historycznym, ale i ekonomicznym. Natomiast w Łodzi przeważają inwestycje na większą skalę, zakładające przekształcenie całych kompleksów przemysłowych, takich jak Manufaktura. Teren dawnej fabryki bawełny Izraela Poznańskiego został zagospodarowany na centrum handlowo-rozrywkowe, a budynek przędzalni na luksusowy hotel (Rys. 2).

Rysunek 2: Manufaktura w Łodzi – widok na rynek

Źródło: Archiwum własne autorki, 2016

Dzięki tej inwestycji Łódź zyskała nie tylko nowe miejsce spotkań, ale również nową wizytówkę miasta i atrakcję turystyczną, znaną na całą Polskę. Tak jak w innych europejskich miastach, również w Łodzi głównym założeniem jest nie tylko sama konserwacja budynków historycznych, ale też ich adaptacja do nowych funkcji, odpowiadających potrzebom współczesnych mieszkańców. Dodatkowo, Łódź aspiruje przede wszystkim do poprawy jakości życia mieszkańców oraz zwiększenia atrakcyjności inwestycyjnej poprzez realizację dużych inwestycji, które często są zlokalizowane na terenach dawnych fabryk, tak jak np. Łódzka Specjalna Strefa Ekonomiczna (Rys. 3).

Rysunek 3: Łódźka Specjalna Strefa Ekonomiczna

Źródło: Archiwum własne autorki, 2016

Społeczne aspekty wykorzystania dziedzictwa przemysłowego

Ponowne wykorzystanie istniejących zasobów dziedzictwa przemysłowego nie polega wyłącznie na zachowaniu unikalnych obiektów architektonicznych, ale przede wszystkim dotyczy aspektów społecznych i urbanistycznych. Dbając o poprawę warunków życia mieszkańców dawnych obszarów industrialnych, miastu przywracane są dawne wartości użytkowe terenów śródmiejskich. Biorąc pod uwagę znaczenie tego dziedzictwa dla miast, jego ponowne wykorzystanie może odgrywać ważną rolę w ich odnowie i rozwoju.

Na terenie Métropole européenne de Lille przemysłowa architektura stała się nie tylko symbolem dziedzictwa historycznego, ale również tożsamości mieszkańców. Przywrócenie świetności temu dziedzictwu, uzupełniając je o nowe funkcje, podkreśla wyjątkowość tego obszaru. Dawne fabryki, w których obecnie organizowane są wydarzenia kulturalne, sprzyjają budowaniu lokalnych społeczności i stanowią miejsca spotkań, zwłaszcza w biedniejszych dzielnicach (Rys. 4). W ten sposób, adaptacja starych budynków może przyczynić się do aktywizacji całej okolicy wraz z jej mieszkańcami, często doświadczających bezrobocia i wykluczenia społecznego (Beart, 2013).

Źródło: <http://www.officiel-galleries-musees.com>, 2017

Co ciekawe, zmiany związane z zagospodarowaniem terenów o przemysłowej przeszłości nie dotyczą jedynie budynków fabryk. W Roubaix, budynek dawnych łaźni miejskich w stylu art déco z 1923 roku, przeznaczonych dla robotników ówczesnych zakładów, jest obecnie siedzibą Muzeum Sztuki i Przemysłu La Piscine (Rys. 5) [Andrieux, 2013]. Jest to ciekawy przykład rewitalizacji obiektu związanego pośrednio z działalnością przemysłową, którego znaczenie, jako elementu lokalnego dziedzictwa przedstawia dużą wartość dla lokalnej społeczności (inicjatora tej inwestycji). Sukces tego działania podkreśla planowana w najbliższych latach rozbudowa muzeum, spowodowana rosnącą liczbą zwiedzających [Beart, 2013].

Rysunek 5: Wnętrze muzeum La Piscine w Roubaix

Źródło: Archiwum własne autorki, 2016

Natomiast w Łodzi, popularnym, zwłaszcza wśród młodych ludzi, miejscem spotkań stał się kompleks OFF Piotrkowska, czyli przestrzeń na terenie dawnej fabryki bawełny Franciszka Ramischa, mieszcząca restauracje, kluby muzyczne, kawiarnie, sklepy odzieżowe lokalnych projektantów mody, jak również biura architektoniczne. Celem zarządcy tej nieruchomości było stworzenie na jej obszarze miejsca do rozwoju kultury, sztuki i przemysłów kreatywnych [OFF Piotrkowska, 2017]. W ten sposób, również

w Łodzi nastąpiło wprowadzenie nowej funkcji dla dawnego terenu przemysłowego, co przyczyniło się do ożywienia zabudowy śródmiejskiej.

W procesach związanych z odnową miast dużą rolę odgrywa także gentryfikacja, czyli osiedlanie się ludzi lepiej sytuowanych w dzielnicach zamieszkałych do tej pory przez biedniejszych mieszkańców miasta. Z jednej strony wspomniane zjawisko przyczynia się do poprawy jakości przestrzeni i poziomu życia ludzi, z drugiej strony jednak władze miejskie stoją przed problemem dezintegracji dotychczasowych społeczności. Wzrost wysokości czynszu i postępujące za nim eksmisje mogą powodować korzystne zmiany pod kątem przestrzeni, natomiast wpływać negatywnie na lokalne społeczności (Gentrification, 2017). W Łodzi inwestycje przyczyniają się do gentryfikacji, np. na obszarze między ulicami Tymienieckiego a Tylną, czyli w pobliżu dawnych zakładów Scheiblera i Grohmana. Trzeba mieć zatem na uwadze, iż zmiany dotyczące wprowadzenia nowych funkcji w celu zagospodarowania dawnych terenów przemysłowych wymagają równocześnie troski o zachowanie lokalnych miejskich społeczności.

Podsumowanie

Podsumowując, działania rewitalizacyjne, mające na celu ożywienie zdegradowanych rejonów miast stanowią próbę rozwiązania problemów dotyczących zagospodarowania opuszczonych kompleksów budynków, często znajdujących się w atrakcyjnej lokalizacji i posiadających potrzebną infrastrukturę.

W pierwszej kolejności, należy podkreślić, iż w każdym z omawianych przypadków okres przemysłowy przyczynił się do wzrostu demograficznego, ekonomicznego i przestrzennego. W wypadku Łodzi, Roubaix oraz Tourcoing ich dynamiczny rozwój był ściśle związany z industrializacją. To dzięki niej te początkowo niewielkie ośrodki o charakterze rolniczym przekształciły się z upływem czasu w znaczące miasta. Pewnym wyjątkiem od tej reguły jest Lille - miasto o dłuższej historii i tradycji wytwórczej obecnej już od czasów średniowiecza. Ponadto, w Łodzi dostęp do podstawowych usług, takich jak szpitale czy szkoły, był znacznie ograniczony i niewystarczający do zaspokojenia potrzeb coraz liczniejszej społeczności. W ten sposób, Lille było – paradoksalnie - miastem bardziej przystosowanym dla swoich mieszkańców niż Łódź, stworzona praktycznie na nowo, jako miasto przemysłowe. Różnice związane z uwarunkowaniami historycznymi aglomeracji Lille i Łodzi doprowadziły do tego, iż oba te obszary wykształciły inne polityki przestrzenne. Niedobór obowiązujących dokumentów planistycznych w Łodzi utrudnia zagwarantowanie właściwego sposobu zagospodarowania tych terenów.

Obie aglomeracje aspirują do zmiany swojego wizerunku, wykorzystując w tym celu swój przemysłowy charakter. Lille podkreśliło już ponowny wzrost rangi

miasta poprzez uzyskanie tytułu Europejskiej Stolicy Kultury, co miało bezpośrednie przełożenie zarówno na rozwój kulturalny, jak i turystyczny oraz biznesowy. Z kolei w 2015 roku wielokulturowy krajobraz Łodzi, jako miasta przemysłowego, został uznany za Pomnik Historii, co świadczy o ogromnym znaczeniu tego dziedzictwa dla miasta.

Jednocześnie, mieszkańcy zarówno Lille jak i Łodzi zaczynają dostrzegać i doceniać wartość budynków poprzemysłowych w istniejącej zabudowie śródmiejskiej. W procesach rewitalizacyjnych należy zawsze brać pod uwagę aspekt społeczny, umożliwić mieszkańcom udział w dyskusji dotyczącej planowanych zmian. Przeprowadzanie debat publicznych umożliwia partycypację społeczną, czego przykładem może być muzeum La Piscine powstałe w dużej mierze z inicjatywy mieszkańców. Równocześnie, realizowane inwestycje powinny skupiać się nie tylko na aspektach wizualnych i funkcjonalnych, ale również społecznych, ograniczając do minimum wykluczenie lokalnej społeczności z podejmowanych działań.

Bibliografia

1. J. Andrieux, *Les plus beaux lieux du patrimoine industriel*, Michelin, Paris 2013
2. T. Baert, *METAMORPHOSES la réutilisation du patrimoine de l'âge industriel dans la metropole lilloise*, Le Passage Paris- New York Editions, Paris 2013
3. L. Coudroy de Lille, A. Wolaniuk, *Lodz, ou les ressources territoriales d'une stratégie métropolitaine*, Géocarrefour 80/1, 2005
4. M. Cysek, *De la ville industrielle à la metropole. Stratégie, renouvellement de l'image et valorisation du patrimoine: le cas de Lille et de Łódź*, dostęp: <https://ori-nuxeo.univ-lille1.fr/nuxeo/site/esupversions/1b4f2f39-a7b1-4466-a2ca-9f91c74ccfb8>
5. E. de Roux, *Patrimoine industriel*, Editions Scala, Paris 2000
6. L. Dupuis, E. Real, G. Gayot, *La decouverte d'un patrimoine industriel, Roubaix-Tourcoing et les villes lainieres d'Europe*, Presses Universitaires du Septentrion, Villeneuve d'Ascq 2005
7. 7K. Stefański, *Jak zbudowano przemysłową Łódź: architektura i urbanistyka miasta w latach 1821-1914*, Regionalny Ośrodek Studiów i Ochrony Środowiska Kulturowego, Łódź 2001
8. MEL Métropole européenne de Lille (2017), dostęp z dnia: 19.04.2017 r., <http://www.lillemetropole.fr/mel/institution.html>
9. *Histoire de Lille* (2017), dostęp z dnia 19.04.2017 r.
10. <http://www.lille.fr/Que-faire-a-Lille/Decouvrir-Lille/Histoire-de-Lille>
11. Google Maps (2017) <http://geo.lillemetropole.fr/geoportail/flash/>
12. OFF Piotrkowska (2017), <http://offpiotrkowska.com/>
13. 17 Gentrification (2017), <http://hypergeo.eu/spip.php?article497>